

Príkaz knjige

Izabel Eno: Aspergerov sindrom i seksualnost – od adolescencije do odraslog doba

Tamara MILIĆ

Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta Crne gore, Crna Gora

Eno, I. (2016). *Aspergerov sindrom i seksualnost – od adolescencije do odraslog doba*. Psihopolis Institut. (Original: Henault, I. (2006). *Asperger's Syndrome and Sexuality – From Adolescence through Adulthood*. Jessica Kingsley Publishers.), 20 cm, 262 str. ISBN: 9788664230247

Knjiga *Aspergerov sindrom i seksualnost – od adolescencije do odraslog doba* objavljena je originalno 2006. godine u Londonu od strane Jessica Kingsley Publishers, a 2016. godine prevedena i objavljena od strane Psihopolis Instituta iz Novog Sada (Maja Šarić, Nikola Milošević prevod s engleskog, predgovor Toni Atvud).

Knjiga je nastala kao rezultat dugogodišnje privatne psihoterapijske prakse i studija u kojima se autorka fokusirala na dijagnostikovanje, obrazovanje i podršku deci, adolescentima, odraslima i parovima koji žive sa autizmom i Aspergerovim sindromom. Objavila je nekoliko knjiga: *The Autism Spectrum, Sexuality And The Law: What Every Parent And professionals Needs To Know?*, *Asperger's Syndrome And Sexuality: From Adolescence To Adulthood*, *Asperger Syndrome In Adolescence: Living With The Ups, The Downs And Thinks in Between, Children, Youth And Adults With Asperger Syndrome: Integrating Multiple Perspective*.

Knjiga *Aspergerov sindrom i seksualnost – od adolescencije do odraslog doba* ima 262 stranice i sadržajno je podeljena u dva dela: 1) Ispitivanje seksualnosti i Aspergerov sindrom i 2) Program za razvoj socio-seksualnih veština. U knjizi su opisane potrebe puberteta i adolescencije (polno sazrevanje, seksualno ponašanje), neprikladno ponašanje (pokretači, manifestacije), socio-emocionalne veštine, seksualne različitosti i rodni identitet, parove, intimnost, seksualnost i program socio-seksualnog obrazovanja. Dakle, napisana je na način da olakša razumevanje Aspergerovog sindroma – da osoba zna sa čime živi, a drugi da razumeju kako ona funkcioniše. Nakon toga se nude konkretne metode i tehnike za učenje novih veština i ovladavanje onima koje su korisne, primerene i funkcionalne. Sadržaj je organizovan kroz šest poglavlja: Autizam i polno sazrevanje; Neprikladno seksualno ponašanje: razumevanje i intervencija; Socijalne veštine; Seksualne različitosti i rodni identitet; Parovi, intimnost i seksualnost; Program socioseksualnog obrazovanja.

Pišući, autorka postavlja knjigu logično i sistematizovano, delovi slede jedan iz drugoga, nadovezuju se. Međutim, istovremeno je fleksibilna, moguće je da se koriste pojedini delovi u odnosu na konkretne potrebe, ciljane namene. Koristi precizan i direktan rečnik, što je u skladu s karakteristikama poremećaja iz spektra autizma, posebno kada se intimni delovi tela nazivaju medicinskim terminima (Koegel & Koegel, 1995).

Autorka knjige *Aspergerov sindrom i seksualnost – Od adolescencije do odraslog doba* kao temu zadaje razumevanje i doprinos boljoj integraciji osoba s Aspergerovim sindromom. Knjiga se nudi kao vodič kako da osobe s Aspergerovim sindromom razumeju sami sebe i kako da drugi razumeju njih, kao i u ostvarivanju socijalnih i emocionalnih relacija i interakcija.

Cilj koji autorka ima je da detabuizira i osvetli seksualnost osoba s Aspergerovim sindromom i u teorijskom, naučnom i praktičnom pogledu doprinese razumevanju ove razvojne teme, posebno u adolescentnom dobu i kasnije. Zatim da, kroz sublimaciju teorije, naučnih nalaza i prakse, ponudi modele i konkretne ideje o tome kako poboljšati kvalitet života osoba s Aspergerovim sindromom u nekoliko ključnih životnih oblasti: emocionalnost, socijalizacija, seksualnost, privatni, porodični život. Takođe, nude si i modeli po kojima se prevenira da osobe s Aspergerovim sindromom ne dođu u situaciju nefunkcionalnosti, pogrešnog poimanja sebe, svojih potreba, njihovog zadovoljenja, manifestovanja, a time do maladaptivnog ponašanja ili isključenosti.

Autorka kroz ovu knjigu nastoji da, s jedne strane, predstavi svet Aspergerovog sindroma, na objektivan način koji demistifikuje ovu smetnju i koji ukazuje na potrebe u doba puberteta i adolescencije. S druge strane, autorka nastoji da ponudi program za sticanje socio-seksualnih znanja i veština za osobe s Aspergerovim sindromom, ali i da oni koji žive i/ili dolaze u kontakt sa osobama s Aspergerovim sindromom budu u stanju da razumeju više i bolje njihove potrebe. Pre svih, njihovo socio-emocionalno funkcionisanje, interakciju, ophođenje s ljudima, kao kritičnu oblast življenja.

Autorka čitaocima uvodi u svet osoba sa poremećajima iz spektra autizma. Naime, statistički podaci o autizmu američkog Centra za kontrolu i prevenciju bolesti pokazuju da je 1 na 54 dece u SAD iz spektra autizma, što ukazuje na desetostruko povećanje učestalosti u poslednjih 40 godina*. Među njima se ubrajaju i osobe s Aspergerovim sindromom. Aspergerov sindrom (*engl.* AS ili AD) jedan je od poremećaja iz spektra autizma (*engl.* ASD) kojeg karakterišu poteškoće u društvenoj interakciji i ograničenim, stereotipnim interesima i aktivnostima i socijalizaciji. Aspergerov sindrom razlikuje se od ostalih poremećaja iz spektra autizma po tome što kod njega nema zastoja ili su odstupanja minimalna u jezičkom i kognitivnom razvoju, ali su prisutne poteškoće u društvenoj interakciji i ograničena, stereotipna interesovanja i aktivnosti. Vrlo se često tretira kao visokofunkcionalni oblik spektra autizma. Ovaj tip visokofunkcionalnog autizma manifestuje se kroz probleme u uspostavljanju odnosa sa drugima, ponavljane aktivnosti i fokusiranje na pravila i rutine u svakodnevnom životu. Primera radi, lako rešavaju logičke, matematičke, zahtevne zadatke, zagonetke, ali ne i one koje su životno potrebne: interakcija i ophođenje (APA, 2013).

U prvom poglavlju autorka na iskustven način upućuje da periodi puberteta i adolescencije predstavljaju jednu od najkompleksnijih razvojnih faza u toku ljudskog života. Intenzivne promene nameću brojna pitanja, intra i interpersonalno nerazumevanje – decu sa smetnjama i teškoćama u razvoju prate iste zakonitosti razvoja kao i kod tipične dece. Ove dve životne faze naročito su zahtevne kada je riječ o deci i mladima sa smetnjama u razvoju (str. 28-42).

Razvojno očekivane promene na fizičkom, psihološkom i socijalnom planu, adolescentna kriza identiteta može biti dodatno i veoma izazovna kod osoba sa smetnjama u razvoju. Kod osoba s autizmom izazovi su pod uticajem

* Prevladavajuća stopa autizma nekada je ukazivala na brojku od četvoro i petoro dece na svakih 10000 rođenih. Pre desetak godina učestalost je bila oko 1:1000, zatim 1:250, pa 1:150.

poteškoća u odnosu na veštine komunikacije, socijalnu interakciju, ponašanje, razmišljanje i čulnu percepciju (Greenspan, 1998). Ovo nam autorka posebno naglašava kada je reč o osobama s Aspergerovim sindromom. Akcent stavlja na njihovo ovladavanje sobom, sa stavom da ih treba podržati na putu koji vodi ka formiranju identiteta, uspostavljanja intimnosti, produktivnosti, odgovornosti. Potrebno je imati u vidu njihovu dodatnu vulnerabilnost koja stvara brojne izazove i uticaje: usled karakteristika smetnje, odnosa, stavova, mogućnosti sredine. Ovo utiče na razumevanje i ovladavanje sobom, potrebama, ponašanjem, interakcijama, oblikovanje identiteta.

Osobenost ponašanja osoba sa autizmom je uslovljena umanjenom mogućnošću da na adekvatan način razumeju nagle biološke promene u ovoj fazi. Hormonalne promene prave hemijski disbalans koji direktno utiče na razumevanje, percepciju, strukturu. Najčešće ne razumeju promene koje se dešavaju sa njihovim telom. Kada govorimo o osobama s Aspergerovim sindromom dominiraju problemi da adekvatno „čitaju“, razumeju misli i emocije drugih osoba i uspešno prenesu sopstvene. (str. 42-48). Značajna i korisna su konstruktivna uputstva za ponašanje (str. 49-50), tabele kao vodiči za brigu o sebi (str. 33, 35).

Autorka kroz drugo poglavlje vešto koristi naučno znanje, bogato radno i iskustvo neposrednog kontakta i bavljenja osobama s Aspergerovim sindromom (str. 53-87). Iskustveno (utemeljeno na praksi, u nauci) autorka ukazuje da same osobe s autizmom, a time i Aspergerovim sindromom, njihovi roditelji, porodice i nastavnici imaju izazov da razumeju promene koje se dešavaju, ne umeju da na njih ukažu, iskomuniciraju ih. Na krajnje funkcionalan način autorka nudi ideje za prevazilaženje pubertetskih i adolescentnih izazova i kriza u pogledu novih emocionalnih potreba osoba s Aspergerovim sindromom koje su udružene sa socijalnim potrebama. Da prepoznaju šta osećaju, imenuju, iskažu i kanališu svoje emocije. Da se preveniraju reakcije u ponašanju: nepredvidivo, nepoželjno, atipično ponašanje, nezainteresovanost, povlaćanje, buntovnost, povodljivost. Da se pomogne u konstituisanju identiteta i pomogne da povećaju socijalna iskustva i društvenu integraciju (Faherty, 2014). Veoma su primenjivi prikazi faktora, uzroka neprikladnog ponašanja (str. 70-73).

Ceneći prethodno, autorka u trećem poglavlju u odnosu na socijalne veštine nudi modele i tehnike kako da omogući profesionalcima da i u ličnoj i strukovnoj sferi razumeju i učine uspešnim, svrhovitim, efikasnim i efektivnim proces razrešavanja adolescentnih izazova osobama s Aspergerovim

sindromom (str. 88-102). Nude se jasne situacije i odgovori na njih u važnim oblastima života: emocionalnost, socijalizacija, ponašanje, prisnost, intimnost, seksualnost, identitet. Važno je jer se čitaocima i budućim korisnicima ponuđenog materijala nudi širi opseg pristupa kako da se pomogne osobi s Aspergerovim sindromom da uče od onih s kojima ulaze u interakciju, ali i uzvratno. Da se obostrano razumeju potrebe „za komunikacijom, međuljudskim odnosima, suživotu, intimnosti... Naročito u situacijama u kojima se mogu podučavati o ličnim potrebama, interesovanjima, emocijama, prihvatljivim – privatnim i javnim ponašanjima (masturbacija, dodirivanje drugih, privrženosti nekoj osobi). Pišući, autorka nam govori kako se menjaju pokazatelji Aspergerovog sindroma od najranijeg detinjstva preko adolescencije do odraslog doba. Predstavlja kako se mogu poboljšati socijalne veštine osoba sa Aspergerovim sindromom, njihov i kvalitet života njihovih porodica. Ukazuje i kako da se prati i pruži podrška pri pojavljivanju emotivnih veza i zasnivanja porodice.

U poglavlju četiri koje se odnosi na seksualne različitosti i rodni identitet autorka na jasan, očigledan, ilustrovan način, kroz realne primere iz života nudi modelovanje ponašanja, doživljavanja, viđenja sebe i drugih (str. 103-121). Ovo je pristup koji izuzetno pogoduje osobama s Aspergerovim sindromom. Uključuje program koji kroz tematizovane radionice pruža praktične ideje, alatke, aktivnosti. Detaljnim uputstvima, na eksplicitan, jasan, konkretan, precizan, nedvosmislen način, korak po korak, kroz lančanje, predstavlja vežbe i aktivnosti. Pri tom je prilagođen uzrasno i omogućava sticanje znanja, veština i životno važnih kompetencija. Daje uvid u opšte pubertetske promene: jasno pojašnjava tjelesne, fizičke promene u pubertetu ili određene situacije sa kojima se mogu suočiti (fizičke, poput menstruacije i sl.).

Osim toga, u poglavlju pet nudi nudi opis i odgovor na situacije koje se odnose na suptilnije oblasti funkcionisanja: emocionalne prijateljstva, intimnost, upućuje kako da se uspostavi nova interakcija i sl. (str. 122-136). Pažnju privlači način na koji je obrađeno čulno iskustvo koje osobama s Aspergerovim sindromom najčešće i čini izvor nelagode. Zbog toga što osobe s Aspergerovim sindromom ne razumeju ovu vrstu iskustva, te neadekvatno obrađuju i ispoljavaju čulne doživljaje, autorka čitaocima ukazuje na perceptivni izvor nelagode, tenzije koju ove osobe mogu da iskuse. Dodatno kada su konektovane sa emotivnim, seksualnim potrebama.

Sve ovo potpomaže konkretnim prikazima ponuđenih vežbi (str. 135-136) i kroz predstavljanje programa socioseksualnog obrazovanja u okviru šestog poglavlja (str. 137-144).

Drugi deo knjige predstavlja program podeljen u dvanaest radionica koje su postavljene na potrebama osoba s Aspergerovim sindromom, a koja se zasniva na razumevanju da ove osobe u oblasti socio-emocionalnog razvoja manifestuju teškoće u formiranju odnosa sa drugima. Postavka rada se temelji na inicijalnoj proceni potreba (str. 149-156). Posebna vrednost je priprema za stvarne životne situacije u odnosu na komunikaciju (str. 157-159), ljubav i prijateljstvo (str. 160-144), aspekte seksualnosti (str. 145-178). Kod seksualnog ponašanja osoba uz pomoć ove knjige osoba s Aspergerovim sindromom osposobljava se za prihvatljive načine ispoljavanja i zadovoljavanja želja i nagona. Posebno je dobro obrađen dio koji se odnosi na uspostavljanja veza, intimnosti – veoma je jasno, precizno, životno urađen. Podjednako može da ga koristi stručno lice i osoba s Aspergerovim sindromom (str. 178-186, 187-191). Ovim pristupom autorka kako osobama s Aspergerovim sindromom ili onima koji sa njima žive, rade ili dolaze u kontakt, stvara ambijent da budu osnaženi lično, ali i izgrade veštine samozaštite (192-200, 231-234).

Knjiga može biti koristan materijal za srednjoškolce i vršnjake uopšte, i može poslužiti za razvoj inkluzivne atmosfere u odjeljenju, vršnjačkoj grupi, integraciji i socijalizaciji osoba s Aspergerovim sindromom (str. 201-206, 207-217, 218-224, 225-230).

Utisak je da bi knjiga mogla dodatno da dobije na kvalitetu da je sadržaj razdeljen u odnosu na potrebe različitih korisnika, odnosno čitaoca (terapeut, stručni saradnik, roditelj, nastavnik, osoba s Aspergerovim sindromom...). Tačnije, da su na neki vizuelno jasniji način bile podijeljene uloge, odnosno smernice za koga se šta može dalje razraditi, koristiti (poput neke legende). U određenim delovima čini se prezahtevna za samu osobu sa Aspergerovim sindromom (58-59, 99-100, 169, 183, 199-200, 238-247).

Ova knjiga predstavlja štivo koje se može koristiti za dalji naučni, profesionalni, stručni, edukativni i praktičan rad. Svoju primenu može naći kroz individualizaciju u životu pojedinca s Aspergerovim sindromom, individualnom radu, nastavi, uslugama podrške za život ovih osoba, porodicama, školama.

Utisak je da je moglo biti postavljeno iz drugačijeg ugla ukazivanje na "maštu i seksualne fantazije". Mišljenje je da ovaj deo nije u skladu sa karakteristikama osoba s autizmom i Aspergerovim sindromom. Naime, jedna od

karakteristika smetnji iz spektra jeste poteškoća imaginacije. Pretpostavka je da je autorka mislila da osobe s autizmom – Aspergerovim sindromom vide u slikama pa vizualizuju doslovno. Dakle, ta opservacija mogla je biti korektnija i usaglašena s etiologijom (Hogdon, 1995). Iako je deo koji se tiče perceptivnih svojstava veoma upotebljiv, bogat, primenjiv, mogao je biti dovršen na način da je predvideo i nove izvore senzorne uznemirenosti (hormonske uticaje) i ukazao kako ih smanjiti na najmanju moguću meru. Bilo bi dobro da su ponuđene opcije za ostale koji imaju zahtevnije elemente iz spektra autizma i nisu funkcionalni kao Aspergerov sindrom, ili su čak neverbalni. Da su kod svake teme usledili npr. vizuelni rasporedi, vodiči, društvene priče, naročito u odnosu na: prihvatljivo/neprihvatljivo, poželjno/nepoželjno ponašanje, zadovoljenje potreba, promene u i na telu i sl. (Grey, 2002).

Prikazana knjiga u celini predstavlja izuzetan teorijski, naučni, praktični i radni materijal. Može se koristiti za nastavnu praksu, terapijski kontekst i individualni rad, za edukativni vršnjački ambijent, usluge socijalne zaštite i podrške osobama s autizmom, njihovim porodicama. Praktičnog je karaktera, zasnovana na dobrom poznavaju etiologije, ali i stvarnih potreba u svakodnevnom životu osoba s Aspergerovim sindromom. Nudi jasne, precizne, konkretne ideje, primere iz prakse, života, alate, tehnike da se podrže osobe s Aspergerovim sindromom ne samo u pogledu njihove seksualnosti nego ukupnog funkcionisanja. Mogu je koristiti osobe s Aspergerovim sindromom, kao i oni koji žive i rade s njima.

Literatura

- Faherty, C. (2014). *Autism... What Does It Mean To Me?* Future Horizons INC.
- Grey, C. (2002). *My social stories book*. Jessica Kingley Publisher.
- Greenspan S. (1998). *The Child with Special Needs: Encouraging Intellectual and Emotional Growth*. M.D. Basic Books, Da Capo Press.
- Hogdon, L. (1995). *Visual Strategies for Improving Communication, Volume 1: Practical Supports for School and Home*. Quirk Roberts.
- Koegel R. L., & Koegel, L.K. (1995), *Teaching Children with Autism: Strategies for Initiating Positive Interactions and Improving Learning Opportunities*. Brookes.

<https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html>, preuzeto 01.05.2021.